

Тема 8. Акціонерне товариство як об'єкт корпоративного управління

8.1 Підходи до визначення сутності акціонерного товариства

8.2 Етапи становлення акціонерної форми власності в Україні

8.3 Механізм створення і функціонування акціонерного товариства (згідно з Законом України «Про акціонерні товариства»)

8.1 Підходи до визначення сутності акціонерного товариства

На початок ХХ століття сформувалися основні організаційно-правові форми корпорацій – акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, повне і командитне товариства. Організація корпорацій в українській економіці є результатом розвитку господарюючих суб'єктів, спирається на традиції вітчизняного бізнесу і зарубіжний досвід.

Сутність поняття корпорації може також варіюватися залежно від національної належності, розглянемо їх детальніше.

Корпорація за законодавством США. Порядок створення й основні принципи функціонування корпорацій у США визначаються на рівні штатів. Корпорації поділяються на відкриті і закриті (акції останніх не можуть продаватися на відкритому ринку). Федеральна податкова система передбачає виплату податку на прибуток корпорації. Проте невеликі корпорації звільняються від цього податку. Статус невеликої корпорації надається за умови, якщо:

1. корпорація є американською;
2. акціонерів не менше 35 чоловік;
3. акціонерами, як правило, є приватні особи;
4. акціонери – виключно резиденти США;
5. корпорація випускає один вид акцій.

Визначення корпорації за американським законодавством передбачає п'ять обов'язкових критеріїв або особливостей, за допомогою яких можна визначити, відноситься юридична особа до класу корпорації чи ні. Ці обов'язкові критерії такі:

1. **Юридична особа** – це штучна конструкція, що створюється з метою досягнення певних практичних результатів. Особливістю нормативного регулювання корпорацій у США слід вважати відсутність єдиного федерального законодавства. Як уже наголошувалося вище, у всіх штатах діють свої закони про корпорації, в тій або іншій мірі засновані на різних редакціях основних положень закону про підприємницькі корпорації. Проте через чинне в американському праві положення, за яким юридичний статус корпорації визначається законом за місцем її реєстрації, корпорації з участю юридичних осіб, створені згідно з дозволяючим законом одного зі штатів, визнаються в усіх інших штатах і можуть здійснювати свою діяльність на їх території. Значне число

корпорацій реєструється, тому в штаті Делавер, згідно із законодавством якого корпорація може бути створена будь-якою фізичною особою, партнерством, асоціацією або корпорацією, одноосібно або спільно з іншими суб'єктами і незалежно від їх місцезнаходження за допомогою подання статуту корпорації секретареві штату для реєстрації.

2. **Обмежена відповідальність** – розглядається як головна риса американської корпорації. У коментарях до закону про підприємницькі корпорації США (1984) говориться: «Основний принцип сучасного корпоративного права полягає в тому, що акціонери не несуть відповідальність за зобов'язаннями корпорації на основі їх статусу акціонерів, за винятком тих випадків, коли їх відповідальність настає за їх власну поведінку».
3. **Безстрокове існування** – у статуті корпорації вказується, чи організовується корпорація назавжди чи на певний термін, іншими словами, корпорація має можливість пережити своїх засновників і акціонерів.
4. **Вільна передача акцій** – можливість вільної передачі акцій передбачає не лише покупку і продаж, але і дарування, успадкування за заповітом або законом, а також шляхом застави, поступки або іншим способом, за допомогою якого можливе розпорядження майном.
5. **Централізоване управління корпорацією** – американська правова доктрина традиційно наголошує на розбіжності між юридичною особою, яка управляється самими акціонерами, і корпорацією, управління якої покладене на посадових осіб, членів правління директорів корпорації.

Корпорація в європейському праві. Дане поняття в країнах Європи трактується ширше, збігаючись з визначенням юридичної особи: корпорація – це колективне утворення, організація, визнана юридичною особою, яка заснована на об'єднаних капіталах (добровільних внесках) і здійснює будь-яку соціально корисну діяльність.

У Великобританії корпорацію називають компанією. Британські компанії створюються відповідно до законів про компанії 1948, 1967 і 1976 рр. реєструються компанії в бюро реєстрації компаній. У Великобританії існують приватні і публічні компанії. Приватна компанія аналогічна закритій компанії, і хоча вона передбачає випуск акцій, проте без вільної їх підписки на них. Кількість учасників компанії – від двох до 50 чоловік (для публічної компанії кількість акціонерів не може бути менше 7).

У Німеччині у формі публічних корпорацій функціонують переважно великі підприємства, які вимагають залучення акціонерного капіталу. Більшість юридичних осіб зареєстрована як ТОВ (товариства з обмеженою відповідальністю), оскільки процедура із заснування і державне регулювання діяльності простіші, ніж у корпорацій. Для заснування корпорації необхідно як мінімум 5 акціонерів і мінімальний статутний фонд не менше ніж 100 тис. марок (для ТОВ – 50 тис. марок).

У Франції існують дві основні форми комерційних підприємств (товариств) – з обмеженою відповідальністю і так звані анонімні. У ТОВ не повинно входити більше 50 учасників, тому таку форму мають невеликі і середні підприємства з мінімальним статутним фондом 50 тис.

франків. Анонімне товариство (аналогічно Відкритому акціонерному товариству) вибирається для створення великих підприємств, його мінімальний статутний фонд – 250 тис. франків, мінімальна кількість акціонерів – 7.

В Італії до основних форм підприємств також належать ТОВ з мінімальним статутним фондом 20 млн. лір і акціонерні товариства (корпорації) з мінімальним статутним фондом 200 млн. лір.

Таким чином, у більшості країн Європи невеликі підприємства мають в основному форму ТОВ, а великі – корпорацій (акціонерних товариств).

Корпорація в українському законодавстві. В Україні можна виділити два основні нормативні акти, які визначають сутність і регулюють порядок створення і функціонування акціонерних товариств – Закон України «Про акціонерні товариства» і Господарський кодекс.

Згідно із Законом України «Про акціонерні товариства» під акціонерним товариством розуміється господарське товариство, статутний капітал якого розділений на певну кількість акцій однакової номінальної вартості, що засвідчують корпоративні права їх власників. Акціонерне товариство не відповідає за зобов'язаннями акціонерів. До нього або його органів управління не можуть застосовуватися санкції, що обмежують права в разі здійснення акціонером (-ми) протиправних дій. Акціонери не відповідають за зобов'язаннями товариства і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства лише у межах акцій, що належать їм. Товариство створюється без обмеження терміну діяльності, якщо інше не встановлено його статутом, і набуває прав юридичної особи з моменту його державної реєстрації в установленому законодавством порядку.

Акціонерні товариства поділяють на публічні і приватні. Публічні акціонерні товариства можуть здійснювати публічне і приватне розміщення акцій. Приватне акціонерне товариство може здійснювати лише приватне розміщення акцій, його кількісний склад акціонерів не може перевищувати 100 осіб.

Акціонери публічного акціонерного товариства можуть відчужувати акції, що належать їм, без одержання згоди з боку інших акціонерів і товариства. Акціонери приватного акціонерного товариства, які мають намір продати свої акції третій особі, зобов'язані письмово повідомити про це останніх акціонерів і само товариство з указівкою ціни й інших умов продажу акцій.

Найвищим органом акціонерного товариства є загальні збори акціонерів, які скликаються щорічно. Загальні збори можуть вирішувати будь-які питання діяльності товариства. У загальних зборах беруть участь особи, включені в перелік акціонерів, що мають на це права, або їх представники.

З метою захисту прав акціонерів, а також контролю і регулювання діяльності виконавчого органу в акціонерному товаристві створюється наглядова рада. До його компетенції входить вирішення питань, передбачених Законом України «Про акціонерні товариства» і делегованих загальними зборами акціонерів.

Управління поточною діяльністю товариства здійснює виконавчий орган, який підзвітний загальним зборам і наглядовій раді, організовує

виконання їх рішень.

Із наведених положень закону видно, що основні критерії акціонерного товариства – юридична особа, обмежена відповідальність, безстрокове існування, вільна передача акцій і централізоване управління – збігаються з відмітними ознаками корпорацій у США і Європі, де термін «акціонерне товариство» аналогічний терміну «корпорація».

Як уже було розглянуто в попередньому пункті даного розділу, в Україні, ґрунтуючись на Господарському кодексі, поняття «корпорація» і «акціонерне товариство» мають різне значення. Визначення акціонерного товариства в даному нормативному документі практично цілковито ідентичне визначенню, даному в законі України «Про акціонерні товариства», а корпорацією визнається об'єднання юридичних осіб – підприємств. Проте розглянуті вище трактування даного терміна в законодавстві США, Європи і Росії говорять про те, що корпорація може бути створена як юридичними, так і фізичними особами або спільно. Таким чином, в Україні поняття «корпорація» не має чіткого і однозначного визначення. У зв'язку з цим, частину вітчизняних дослідників до корпоративних організацій відносять комерційні організації, засновані на об'єднанні капіталів, інші – виключно акціонерні товариства, треті – усі види господарських товариств. Кожна з позицій має раціональну основу, проте найбільш оптимальний підхід до вирішення цього питання сформулювала група українських учених П.В. Круш, О.П. Кавтиш, А.В. Гречко, Ю.С. Чихачьова. На їх думку, корпорація в широкому розумінні – це складна інтегрована економічна система, яка виникає в результаті об'єктивної необхідності оптимізувати функціонування суб'єктів господарювання в умовах ускладнення міжнародних господарських зв'язків. Це система організації господарської діяльності переважно в організаційно-правовій формі акціонерного товариства, яке ґрунтується на домовленості юридичних і фізичних осіб щодо здійснення спільної діяльності й одержання прибутку відповідно до частки участі в об'єднанні.

8.2 Етапи становлення акціонерної форми власності в Україні

Інституційні й інтеграційні тенденції в процесі ринкових перетворень в Україні привели до формування корпоративного сектора економіки, який все більшою мірою визначає провідну роль в забезпеченні добробуту держави.

У табл. 5.1. виділені етапи становлення акціонерної форми власності в Україні.

Таблиця 5.1. Етапи становлення акціонерної форми власності в національному господарстві України

Етап	Часові рамки	Основні риси
1	2	3

«Приватизаційний»	1992-1999 рр.	- створення понад 35 тис. акціонерних товариств;- «розпорошення» власності серед «дрібних» акціонерів;- має місце запекла боротьба за контроль над приватизованим об'єктом;- недостатній захист акціонерів (інвесторів);- не використані головні переваги корпоратизації.
«Передкорпоративний»	2000 р. – по 2010 р.	- відсутність ефективного законодавства, що регламентує галузь корпоративного управління;- наявність таких явищ, як «реприватизація» і «рейдерство»;- формально розроблена модель корпоративного управління;- неефективне управління державою, що належними їй корпоративними правами.
«Корпоративний»	по теперішній час	- вирішення питання «дрібних» акціонерів; - перехід держави від продажу, майна, що знаходиться в його розпорядженні, до ефективного управління ним;- ухвалення основоположних законів, які регулюють сферу корпоративного управління;- розробка більшістю акціонерних товариств внутрішніх кодексів корпоративної поведінки (корпоративної етики).

8.3 Механізм створення і функціонування акціонерного товариства (згідно з Законом України «Про акціонерні товариства»)

Закон України «Про акціонерні товариства» набрав чинності з

30.04.2009 р. Цей Закон визначає механізм створення, діяльності, припинення, виділу акціонерних товариств, їх правовий статус, права та обов'язки акціонерів. Зупинимось на основних його положеннях.

1. У Законі чітко розкрито механізм заснування акціонерного товариства (АТ).

Для створення акціонерного товариства засновники повинні провести закрите (приватне) розміщення його акцій, установчі збори та здійснити державну реєстрацію акціонерного товариства. Установчі збори акціонерного товариства мають бути проведені протягом трьох місяців з дати повної сплати акцій засновниками. Кількість голосів засновника на установчих зборах акціонерного товариства визначається кількістю акцій

товариства, які підлягають придбанню цим засновником.

На установчих зборах акціонерного товариства вирішуються питання про:

- заснування товариства;
- атвердження оцінки майна, що вноситься засновниками в рахунок сплати акцій товариства;
- затвердження статуту товариства;
- утворення органів товариства;
- уповноваження представника (представників) на здійснення подальшої діяльності щодо утворення товариства;
- обрання членів наглядової ради, голови колегіального виконавчого органу товариства (особи, яка здійснює повноваження одноосібного виконавчого органу товариства), членів ревізійної комісії (ревізора);
- затвердження результатів розміщення акцій;
- вчинення інших дій, необхідних для створення товариства.

2. У Законі визначені особливості формування капіталу АТ

Мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства становить 1250 мінімальних заробітних плат, виходячи із ставки мінімальної заробітної платні, що діє на момент створення (реєстрації) акціонерного товариства. Статутний капітал товариства визначає мінімальний розмір майна товариства, який гарантує інтереси його кредиторів.

Власний капітал (вартість чистих активів) товариства представляє собою різницю між сукупною вартістю активів товариства та вартістю його зобов'язань перед іншими особами.

Акціонерне товариство має право формувати резервний капітал у розмірі не менше ніж 15 % статутного капіталу.

3. У Законі конкретизовані права та обов'язки акціонерів.

Кожною простою акцією акціонерного товариства її власникові ? акціонеру надається однакова сукупність прав, включаючи права на:

- участь в управлінні акціонерним товариством;
- отримання дивідендів;
- отримання в разі ліквідації товариства частини його майна або вартості;
- отримання інформації про господарську діяльність акціонерного товариства.

Одна проста акція товариства надає акціонеру один голос для вирішення кожного питання на загальних зборах.

Кожною привілейованою акцією одного класу її власникові ? акціонеру надається однакова сукупність прав.

Акціонери зобов'язані:

- дотримуватися статуту інших внутрішніх документів акціонерного товариства;
- виконувати рішення загальних зборів інших органів товариства;
- виконувати свої зобов'язання перед товариством, у тому числі пов'язані з майновою участю;
- оплачувати акції в розмірі, у порядку та коштами, що передбачені

статутом акціонерного товариства;

- не розголошувати комерційну таємницю та конфіденційну інформацію про діяльність товариства.

4. У Законі визначено особливості процесу придбання значного та контрольного пакета акцій АТ.

Особа (особи, котрі діють спільно), яка має намір придбати акції, що з урахуванням кількості акцій, які належать їй та її афілійованим особам, становитимуть 10 і більше відсотків простих акцій товариства, зобов'язана не пізніше ніж за 30 днів до дати придбання значного пакету акцій подати товариству письмове повідомлення про свій намір та оприлюднити його. Оприлюднення повідомлення здійснюється шляхом надання його Державній комісії з цінних паперів та фондового ринку, кожній біржі, на якій товариство пройшло процедуру лістингу, та опублікування в офіційному друкованому органі. У повідомленні зазначаються кількість, тип та/або клас акцій товариства, що належать особі (кожній з осіб, котрі діють спільно) та кожній з її афілійованих осіб, а також кількість простих акцій товариства, які особа (особи, котрі діють спільно) має намір придбати. Товариство, значний пакет акцій якого придбається, не має права вживати заходів з метою перешкоджання такому придбанню.

5. У Законі чітко розкрито процес викупу АТ розміщених ним цінних паперів.

Акціонерне товариство має право за рішенням загальних зборів викупити в акціонерів акції за згодою власників цих акцій. Строк викупу включає строк приймання письмових пропозицій акціонерів про продаж акцій та строк сплати їх вартості. Строків викупу акцій не може перевищувати одного року. Письмова пропозиція акціонера про продаж акцій товариству є безвідкличною. Ціна викупу акцій не може бути меншою за їх ринкову вартість, визначену відповідно до статті 8 цього Закону. Оплата акцій, що викуповуються, здійснюється в грошовій формі.

Кожний акціонер - власник простих акцій товариства має право вимагати здійснення обов'язкового викупу акціонерним товариством належних йому голосуючих акцій, якщо він зареєструвався для участі в загальних зборах та голосував проти прийняття загальними зборами рішення про:

- злиття, приєднання, поділ, перетворення, виділ товариства, зміну його типу з публічного на приватне;
- вчинення товариством значного правочину;
- зміну розміру статутного капіталу.

6. У Законі дане визначення значного правочину та правочину, щодо вчинення якого є зацікавленість.

Рішення про вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість майна або послуг, що є його предметом, становить від 10 % до 25 % вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності акціонерного товариства, приймається наглядовою радою. Якщо ринкова вартість майна або послуг, що є предметом значного правочину, перевищує 25 % вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності акціонерного товариства, рішення про вчинення такого правочину

приймається загальними зборами за поданням наглядової ради. Рішення про вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість майна або послуг, що є предметом такого правочину, перевищує 25 %, але менша ніж 50 % вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності акціонерного товариства, приймається простою більшістю голосів акціонерів, які зареєструвалися для участі в загальних зборах та є власниками голосуючих з цього питання акцій. Рішення про вчинення значного правочину, якщо ринкова вартість майна або послуг, що є предметом такого правочину, становить 50 і більше відсотків вартості активів за даними останньої річної фінансової звітності акціонерного товариства, приймається трьома чвертями голосів акціонерів від загальної їх кількості.

7. У Законі визначено процес зберігання та розкриття інформації про АТ.

Акціонерне товариство зобов'язане зберігати:

- статут товариства, зміни до статуту, засновницький (установчий) договір, свідоцтво про державну реєстрацію товариства;
- положення про загальні збори, наглядову раду, виконавчий орган та ревізійну комісію, інші внутрішні документи та зміни до них;
- положення про кожну філію та кожне представництво товариства;
- документи, що підтверджують права товариства на майно;
- принципи (кодекс) корпоративного управління товариства;
- протоколи загальних зборів;
- матеріали, з якими акціонери мають (мали) можливість ознайомитися під час підготовки до загальних зборів;
- протоколи засідань наглядової ради та колегіального виконавчого органу, накази і розпорядження голови колегіального та одноосібного виконавчого органу;
- протоколи засідань ревізійної комісії, рішення ревізора товариства;
- висновки ревізійної комісії (ревізора) та аудитора товариства;
- річну фінансову звітність;
- документи бухгалтерського обліку;
- документи звітності, що подаються відповідним державним органам;
- проспект емісії, свідоцтво про державну реєстрацію випуску акцій та інших цінних паперів товариства;
- перелік афілійованих осіб товариства із зазначенням кількості, типу та/або класу належних їм акцій;
- особливу інформацію про товариство згідно з вимогами законодавства;
- інші документи, передбачені законодавством, статутом товариства, його внутрішніми положеннями, рішеннями загальних зборів, наглядової ради, виконавчого органу.